

Tarihi Kültürel Peyzaj Tasarımı: Çanakkale Müstahkem Mevkii Örneği

Emre Öztürk¹ Füsün Erduran Nemutlu^{1*}

¹ÇOMÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 17100/Çanakkale.

*Sorumlu yazar: fusunerduran@comu.edu.tr

Geliş Tarihi: 14.06.2016

Kabul Tarihi: 11.10.2016

Öz

Kentler sahip oldukları tarihi kaynakları ile kimlik kazanırlar. Bu tarihi kaynakların devamlılığının sağlanması, kentsel tasarımlarda yer verilmesi ve kent kimliğine yansıtılması ile mümkündür. Bu bağlamda Çanakkale savaşı sırasında boğaza giriş yapan gemilerin her yönde gözlemlendiği ve savaşın lehimize çevrilmesinde stratejik önem taşımış olan “Müstahkem Mevki Karargâh Komutanlığı”, kültürel peyzaj açısından değerli bulunarak çalışma konusu yapılmıştır. Çalışma alanı, tarihi önemi yanı sıra kentin ve Çanakkale boğazının geniş bir perspektifte gözlemlenebildiği manzaraya hâkimdir. Geniş perspektifte kente hâkimiyeti ile Çanakkale savaşı sırasında Cevat Paşa tarafından gözlem noktası olarak değerlendirilmiştir. Alan ile ilgili yapılan araştırmalar doğrultusunda gözlem noktasının bağlı olduğu Hasan Paşa çiftliğinde konaklandığı ve deniz savaşının buradan yönetildiği belirlenmiş olup bu tarihi alanın kent rekreasyonuna kazandırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla alanın kültürel ve doğal kaynakları incelenmiş, alanda yaşanmış savaş olayları belirlenerek tarihin bölgede yaşatılarak öğretilebileceği peyzaj tasarımı önerisi geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale savaşı, Kültürel peyzaj, Rekreasyon, Peyzaj tasarımı.

Abstract

Historical and Cultural Landscaping Design: The Example of Çanakkale Fortified Area

Cities develop identity by the historical resources they have. This is possible by ensuring the continuity of historical resources, as well as their inclusion in urban design and reflection on the city's identity. In this context, the “Fortified Area Headquarters Command Post”, which made it possible panoramically to monitor ships entering the strait during the Battle of Canakkale and carried great significance in changing the course of the battle in our favor, was chosen as the subject of this study because it was found valuable in terms of cultural landscaping. The area of research, in addition to its historical significance, has a view where the city and the Canakkale strait can be observed with a broad perspective. It was utilized by Cevat Paşa as an observation point during the Battle of Canakkale because of the location's command over the city with a broad perspective. While the studies about the area determined that the Hasan Paşa farm containing the observation point was used as residence and the naval battle was controlled from there, it was aimed here to integrate this historical area into the recreation of the city. In the light of this purpose, cultural and natural resources of the area were analyzed, activities of war that took place in the area were determined, and a landscaping design where history may be taught by keeping it alive in the area was developed.

Keywords: Çanakkale war, Cultural landscape, Recreation, Landscape design.

Giriş

Çanakkale savaşları, eşine ender rastlanan deniz ve kara savaşları ile Türk ve dünya tarihi açısından büyük önem taşımaktadır (Kara, 2009). Dünya tarihindeki bu önemi ile Çanakkale kenti, günümüzde ilgi odağı durumundadır. Kentin sahip olduğu bu kaynakların geleceğe korunarak aktarılabilmesi için, o dönemi yansıtan, savaşın izlerini taşıyan, cepheler ve gözlem noktaları, savaşın kaderini belirleyen olayların geçtiği mekânlar, Çanakkale kentsel tasarımı açısından çok önemlidir.

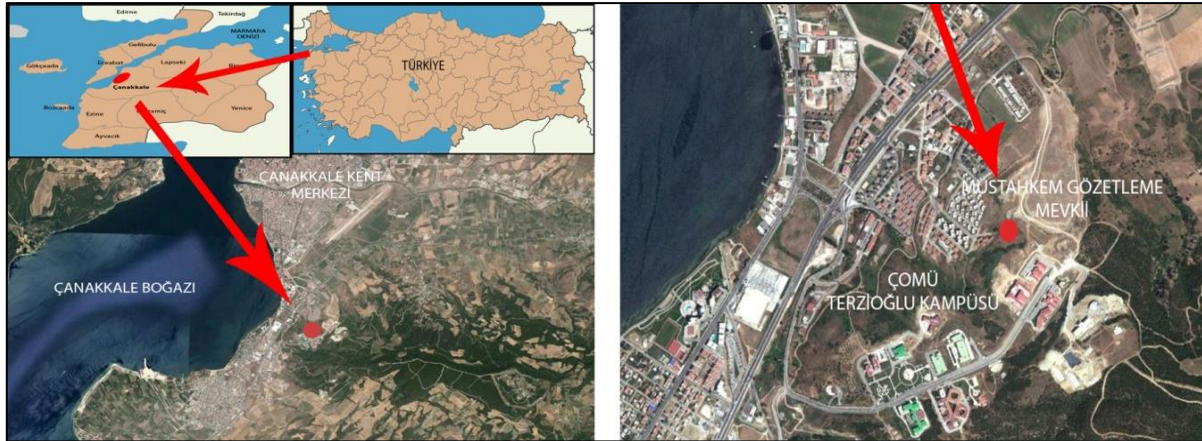
Tarihi olayların izlerini ve kanıtlarını taşıyan ve günümüze kadar gelen mekânlar kentsel peyzaj açısından farklı işlevlerle kullanılarak korunmalı ve tanıtılmalıdır. Tarihsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması için, bu alanlar çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda kimlikleri korunarak değerlendirilmelidir (Çelik ve Yazgan, 2007). Bu bağlamda Çanakkale deniz savaşlarında boğazın her iki yönden giriş ve çıkışının gözlemlendiği nokta olan “Müstahkem Mevki Karargâh Komutanlığı” tarihi önemi dikkate alınarak çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu alanın Türkiye'nin kaderinde taşıdığı önemin tasarımlarla anlatılabilmesi, kent rekreasyonuna kazandırılarak kentlinin ve üniversite öğrencilerinin kullanımına sunulması amaçlanmıştır. Günümüzde kentsel alanda savaş cephelerinin yeterince tanıtılmaması ve kent kimliğine yansıtılamaması sorunsalından yola çıkılmıştır. Bu bağlamda alan kültürel ve doğal açıdan incelenmiş, tarihi olayların yerinde yaşatılması hedeflenerek, kentli için cazibe merkezi olacak rekreasyonel peyzaj tasarımı kurgulanmıştır.

Çanakkale savaşları yoğun olarak Gelibolu yarımadasında gerçekleştiğinden, günümüzde daha çok bu bölge rekreasyonel açıdan ilgi odağı durumundadır. Ancak Çanakkale kentinde yer alan cepheler ve gözlem noktaları da savaşın kaderini belirleyen çok önemli odak alanlardır. Deniz savaşları sırasında Albay Cevat Paşa tarafından gözlem noktası olarak kullanılan, savaşın lehimize çevrilmesini sağlayan kararların alındığı çalışma alanı, deniz savaşının tümü açısından kader noktası olmuştur. Alan, Çanakkale deniz savaşlarının daha iyi algılanmasının sağlanacağı, kültürel bir miras niteliğinde olup, rekreasyon potansiyeli de yüksektir.

Kentsel rekreasyon ise yerleşim alanları içinde yer alan, kentlinin kısa süreli serbest zamanlarını geçirdiği, az para harcayarak kolay ulaşabildiği, farklı aktiviteler içeren alanlardır (Ergen, 2006). Aynı zamanda bu alanların taşıdığı tarihi kültürel değerlerin alan tasarım ve kullanımına yansıtılması ile kültürel kazanımlar da sağlanacaktır. Özellikle ülke kaderinde dönüm noktası olmuş olayların geçtiği mekânlar, anı mekânı olarak kentsel tasarımla bütünleştirilmelidir. Bu noktadan hareketle Çanakkale deniz savaşları sırasında boğazın giriş ve çıkışının gözlemlendiği tepenin peyzaj tasarımı yapılarak alan tanımlanmış ve kimlik kazanmış olacaktır. Alanın sahip olduğu görsel değer de dikkate alınarak kente önemli bir anı mekânı kazandırılabilir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyali boğazın her iki girişine hâkim bir tepe olması nedeni ile Çanakkale deniz savaşında Albay Cevat Paşa tarafından gözlem noktası olarak kullanılan alandır. Alan denizden 600 m. kadar içeride, Anadolu Hamidiyesi'nin yaklaşık 3 km güney doğusunda Hacı Paşa Çiftliği'nde yer alır (İşcen ve Şen, 2008) (Şekil 1.). Günümüzde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Yerleşkesi içinde bulunan gözlem alanı yaklaşık olarak 1800 m²'dir.

Şekil 1. Müstahkem mevki gözlem alanı (Anonim, 2009'den yararlanılarak hazırlanmıştır).

Çalışmada yardımcı materyal olarak konu ile ilgili literatür, araştırma tezleri, resmi kurum belgeleri, haritalar ve alan ile ilgili fotoğraflardan yararlanılmıştır. Yardımcı materyali desteklemesi amacı ile internet ortamından ve Çanakkale Belediyesi'nin ilgili birimleri ile yapılan sözlü görüşmelerden yararlanılmıştır. Çalışmada yerinde alan araştırmaları yapılması, ilgili kaynak taramaları, fotoğraflar çekilmesi, alan haritası ve etütlere dayalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Yöntemin birinci aşamasında konu ile ilgili her türlü yardımcı materyal incelenerek bilgiler derlenmiştir. Bu aşamada Çanakkale savaşı sırasında gelişen olaylar ve çalışma alanı ile ilişkilendirilmesi yapılmış ve alanın savaşın seyrindeki önemi belirlenmiştir. İkinci aşamada alan farklı mevsimlerde incelenerek fotoğrafları panoramik olarak çekilmiştir. Üçüncü ve son aşamada ise elde edilen veriler analiz edilerek alanın, kente hâkim manzara noktasında seyir terası tasarımı yapılmış ve kültür erkezi önerilmiştir. Tasarımda Autocad (2010), 3ds max, Sketchup ve Lumion programları kullanılmıştır.

Şekil 3. Araştırma alanından Çanakkale Boğazı'nın giriş ve çıkışına bakış.

Çanakkale müstahkem mevki komutanlığı alanı doğal özellikleri

Çanakkale deniz savaşı sırasında karargâh ve gözetleme noktası olarak kullanılan alan, Çanakkale'nin güney doğusunda yer almakla birlikte kıyından 600 m. mesafededir. Tepelik bir alan olması nedeni ile nispeten daha rüzgârlıdır. Alan denizden yaklaşık 80 metre yükseklikte ve dik eğimli bir yamaçta bulunmaktadır. Çanakkale boğazının giriş ve çıkışı net olarak izlenebilmektedir.

Çanakkale ilinin iklimi, genel olarak Akdeniz iklim özelliğine sahip olmakla birlikte Karadeniz bölgesi ile geçiş iklimi özellikleri gösterir. Minimum sıcaklık $-4,2^{\circ}\text{C}$ ile Şubat ayı, Maksimum sıcaklık $+35,8^{\circ}\text{C}$ ile Ağustos ayındadır. Yıllık sıcaklık ortalaması $14,7^{\circ}\text{C}$, ortalama nem oranı ise %72,6'dır. Çanakkale'yi çevre illerden ayıran diğer bir özelliği de yılın büyük bir kısmının rüzgârlı geçmesidir. Genellikle hâkim rüzgârlar kuzeyden esen poyraz, yıldız, lodos, kıbledir. Yıllık ortalama yağış $662,8 \text{ m}^3$ (Gökçeada) ile $854,9 \text{ m}^3$ (Ayvacık) arasında değişmekte olup yaz aylarında oldukça düşüktür. Yağışların en fazla görüldüğü aylar Aralık, Ocak ve Şubat aylarıdır. Karla örtülü gün sayısı en fazla 8 gün kadardır (Doğukan ve ark., 2007).

Gözlem alanının olduğu bölgenin doğal bitki örtüsünde 3 farklı bitki topluluğu belirlenmiştir. Bunlar; *I. Quercus coccifera*, *II. Sarcopoterium spinosum* ve *III. Pinus brutia* topluluklarıdır. Alanın hakim vejetasyonunu oluşturan *Pinus brutia* topluluğu genelde Bayrak Tepe yamaçlarında yoğunlaşmıştır, denize bakan alçak yamaçlarda ise diğer topluluklar yer almaktadır (Karabacak ve ark., 2008). Ancak deniz savaşı sırasında çiftlik evinin bahçesinde çekilmiş olan fotoğrafta alanda o dönem *Pinus brutia* topluluğunun yoğun olduğu görülmektedir.

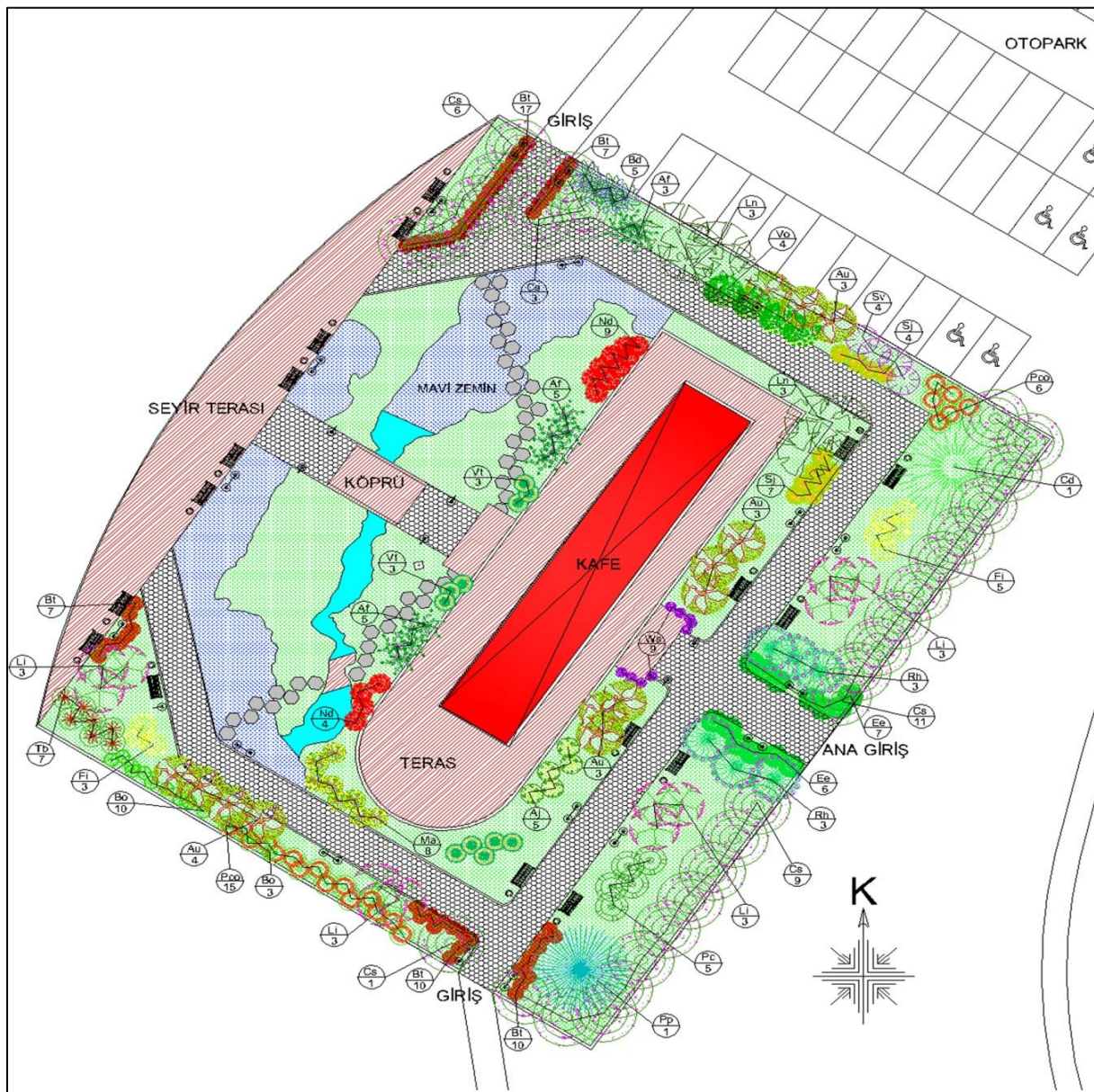
Çalışma alanının jeolojik yapısına baktığımızda Neojen gölsel sedimanları genel olarak siltli kum, marn litolojileri temsil etmekle birlikte yanal ve düşey yönde yayılımları kumlu silt kil, killi siltli kum, siltli kumlu kil, çakıllı kum, kum taşı, killi silt, siltli kil, çakıllı siltli kum ve kumlu silt gibi litolojik birimler vardır. Çanakkale ilinin toprakları kahverengi, boz ve esmer renkli topraklardan oluşmaktadır. İlin toprakları genel olarak volkanik kökenli olup, taşıma yolu ile değil bizzat bulunduğu sahada meydana gelmiştir. Çalışma alanının toprak yapısı da yer yer killi ama çoğunlukla kumlu bir yapı göstermektedir (Karabacak ve ark., 2008).

Sonuçlar ve Öneriler

Kentlerin tarihleri, en önemli kültürel peyzaj kaynağıdır ve kente kimlik kazandırır. Zaman sürecinde kent nüfusunda yaşanan değişimler ve hareketler mekânlara ve kullanım tercihlerine de yansımaktadır. Bu süreçte kentin tarihi nitelikleri kent tasarımına yeterince kazandırılmayarak hak ettikleri değeri bulamayabilir. Bu bağlamda kentin tarihi yapıları, mekânları, tarihi kararların alındığı bölgeler, dönemin günlük ihtiyaçları ile bütünleştirilerek kent tasarımına yansıtılırsa bu alanlar hem korunarak hikâyeleri gelecek nesillere daha gerçekçi olarak aktarılacak, hem de kentlinin boş zamanlarında kaliteli ortamlara kavuşturulmaları sağlanacaktır.

Günümüzde hızla artan kentleşmenin sonucunda çevrenin değişen görsel malzemesi kullanıcı algısını da etkilemektedir. Bu nedenle kullanıcı gereksinimlerini, beğeni ve tercihlerini ve işlevsellik ve görsel tatmin ile birleştirmeliyiz (Çağlayan Kaptanoğlu, 2006). Kentsel tasarımda tarihin yaşatılmasının yanı sıra kentlilerin güncel ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ilkesi dikkate alınarak alan seyir terası olarak planlanmıştır. Alanda kültür merkezi, kütüphane ve kafeterya olarak kullanılabilir iki katlı bir yapı ve bitkisel tasarım yapılmıştır (Çizelge 1.).

Tasarımda kullanılan bitkiler			
(Af)	<i>Abelia floribunda</i>	(Ma)	<i>Mahonia aquifolium</i>
(Aj)	<i>Acuba japonica</i>	(Nd)	<i>Nandina domestica</i>
(Au)	<i>Arbutus unedo</i>	(Pp)	<i>Picea pungens glauca</i>
(Bt)	<i>Berberis thunbergii</i>	(Pco)	<i>Philadelphus coronarius</i>
(Bo)	<i>Biota oriantallis</i>	(Pc)	<i>Pyracantha coccinea</i>
(Bd)	<i>Buddleia davidi</i>	(Rh)	<i>Robinia hispida</i>
(Cd)	<i>Cedrus deodora</i>	(Sj)	<i>Spartium junceum</i>
(Cs)	<i>Cercis siliquastrum</i>	(Sv)	<i>Syringa vulgaris</i>
(Ee)	<i>Eleagnus x ebbingei 'Limelight'</i>	(Tb)	<i>Taxus bacatta</i>
(Fi)	<i>Forsythia intermedia</i>	(Vo)	<i>Viburnum opulus</i>
(Li)	<i>Lagerstromia indica</i>	(Vt)	<i>Viburnum tinus</i>
(Ln)	<i>Laurus nobilis</i>	(Ws)	<i>Wisteria sinensis</i>

65

Seyir teraslarındaki en önemli unsurlar manzara ve görselliktir, terasların insanlar açısından ilgi çekici olması için belirli bir görsel kalite ve manzara değerine sahip olması gereklidir. “Manzara” denildiğinde aklımıza ilk gelen; tabiat ile güzelliğin tek bir bütün haline geldiği, rahatsızlık verecek tek bir sözün dahi işitilmediği, dinginlik, bolluk ve kırsal bir huzur dolu bir görüntüdür (Alpsoy, 2009). Bu doğrultuda çalışma alanı doğal ve kültürel kaynakları açısından çok zengindir ve eşsiz bir görsel manzaraya hakimdir.

Alanın doğal ve kültürel kaynak değerleri irdelenerek üniversite personeli, öğrencileri, kentliler ve turistlerin rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik peyzaj tasarımı yapılmıştır. Alanda yapılan tasarımın temel mantığı Cevat Paşa'nın deniz savaşı sırasında bakış açısı ve savaş mantığının rasyonel olarak anlaşılmasıdır. Bu alanda kullanılan yapı Nusret Mayın gemisi modeline benzetilerek seçilmiştir. Çünkü bu alan deniz savaşının kaderinin çizildiği alan olup mayın gemisinin yeri buradan kararlaştırılmıştır. Tasarımda savaş sırasında boğaz modelinin yapılarak kararların alındığı havuz, bahçenin tümüne örneklenmiştir (Şekil 4.).

Gemi modellemesi yapılan binanın giriş ve birinci katı müze ve kütüphane olarak, terası ise restoran olarak tasarlanmıştır. Gemi formundaki bina yaklaşık olarak 300 m²'dir. Müzede Çanakkale savaşı sırasında kullanılan savaş gemileri, savaş malzemeleri, komutanların tanıtımı ve savaşın tarihi kronoloji ile gelişimi ve nasıl kazanıldığının anlatıldığı canlandırma olarak gösteriminin yapıldığı sine vizyon alanı (Şekil 5.). yer alacaktır. Giriş katında aynı zamanda toplantı ve konferanslar organize edilebilecektir.

Şekil 5. Kütüphane, Toplantı Salonu.

Kütüphane bölümü aynı zamanda küçük bir kafeterya şeklindedir. Binaının en geniş manzara sunan teras katı ise, restoran olarak tasarlanmıştır (Şekil 6.).

Şekil 6. Kafeterya

Alanın boğaza hâkim bir noktada bulunması nedeniyle bir de seyir terası (Şekil 7.). tasarlanmıştır. Seyir terası binanın hemen önüne arazinin yamaç kısmına yapılmıştır. Seyir terası yaklaşık 115 m²'dir. Manzara değeri yüksek bir yer olması nedeniyle insanların oturması için üzerine banklar yerleştirilmiştir. Terasın yapımında doğa ile uyumlu olması ve estetik açısından iyi bir materyal olması nedeniyle ahşap seçilmiştir. Gemi ile seyir terası arasında Cevat Paşa'nın toprak

üzerine Çanakkale Boğazı'nı çizerek savaş gemilerini temsilen mermer taşları kullandığı ve savaşı canlandırdığı minyatür boğaz görüntüsü yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 30 cm yüksekliğindeki minyatür boğaz kabartması üzerinde gemiler mermerler ile gösterilecek şekilde yaklaşık 6 m² alanda döşeme farkıyla kabartma yapılmıştır. Sert zeminde ahşap materyal ile tasarımda kullanılan bitkisel materyal bölge iklimine uygun türlerden seçilmiştir.

Şekil 7. Seyir Terası.

Sonuç olarak geçmişte savaşın kaderinin belirlendiği tarihi alanların, modern kent gelişiminde yapılar arasında kaybolmaması için, günümüz ihtiyaç ve olanakları ile bütünleştirildiği tasarımlarla yaşatılması zorunludur. Bu gibi Türk ve Dünya tarihi açısından çok büyük önem taşıyan alanlar kent kimliğini yansıtmaktadır. Tarihi alan tasarımlarında sadece yapısal tasarımlara yer verilmesi yapıyı çevresi ile bütünleştirememektedir. Peyzaj tasarımlarında kullanılacak yapısal ve bitkisel tüm malzemeler bölge kültürünü yansıtacak nitelikte ve alan karakterine uygun olmalıdır. Aynı zamanda alan kullanımlarında dönemi yansıtan işlevlere yer verilmelidir. Olayları hareketli maketlerle alana yerleştirmek, konuşan pano ve levhalar kullanmak, simülasyonlarla zenginleştirilmiş kütüphane kafeler tasarlamak gibi uygulamalarla tarihin yerinde öğrenilmesi sağlanabilir. Alanın manevi değerinin kullanıcılar tarafından hissedilebilmesinin sağlanması için dönemi yansıtan donatılar kullanılmalıdır. Aynı zamanda kent ve üniversite ile bağlantı kurulmalı, organizasyonlar ile her yaş grubundsn ve her profilden bireyler için alan cazibe merkezi haline getirilmelidir.

Teşekkür

Bu yayını, “Kültürel Peyzaj Değerlerinin Kentsel Tasarımda Kullanımı: Lapseki (Çanakkale) İlçesi Örneği” konulu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Biriminin, 2016/831 numaralı projesinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Alpsoy, S., 2009. Türk resminde kent peyzajı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi. 106 s.
- Anonim, 2009., <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çanakkale> (Erişim tarihi: 4 Şubat, 2016).
- Artuç, İ., 2015. 1915 Çanakkale Savaşı. Kastaş Yayınları. ISBN: 9789752821736.
- Çağlayan Kaptanoğlu, A.Y., 2006. Peyzaj değerlendirmesinde görsel canlandırma tekniklerinin kullanıcı tercihiine etkileri. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi. 203 s.
- Çelik, D., Yazgan, M., 2007. Kentsel peyzaj tasarımı kapsamında tarihi çevre korumaya yönelik yasa ve yönetmeliklerin irdelenmesi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi. Orman Fakültesi. Orman Fakültesi Dergisi. 9 (11): 1–9.
- Doğukan, H., Baran, Ş., Yorulmaz, H., Yenici, E., 2007. Çanakkale ili çevre durum raporu, 2006-2007. T.C. Çanakkale Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. Çanakkale.
- Ergen, B., 2006. Kentsel koruma ve kentsel tasarım ilişkisi üzerine bir araştırma Tokat örneği. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Bölge Planlama Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. 114 s.
- İşcen, Y., Şen, S., 2008. Onsekiz Mart zaferinin komuta merkezi çöplük oldu. <http://www.gallipoli-1915.org/hacipasa.makale.htm> (Erişim tarihi: 2 Nisan, 2016).
- Kara, I., H., 2009. Çanakkale Savaşları'na fiilen katılan Türk ve Alman generaller. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. 263 s.
- Karabacak, E., Uysal, İ., Tütenocaklı, T., Özmen, H., Yüzbaşıoğlu, E., 2008. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Terzioğlu Yerleşkesi bitkileri. Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu, Aynalı Pazar Matbaası, ISBN: 978–975–8100–82–8. Çanakkale. 227–229.
- Mütercimler, E., 2005. Korkak Abdul'dan Coni Türk'e: Gelibolu 1915. Alfa Yayınları. ISBN: 975–2976107.